

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

1. *Εισαγωγή.* Οι σύγχρονες τάσεις που παρατηρούνται στο πεδίο της πνευματικής και, γενικότερα, της διανοητικής ιδιοκτησίας συνδέονται στενά με τις ιστορικές μεταβολές που σημειώθηκαν από τη δεκαετία του 1970 στις συνθήκες εξέλιξης της οικονομικής ανάπτυξης και άλλαξαν το περιεχόμενό της.

Η μετάβαση της πορείας της από το βιομηχανικό μοντέλο, που κυριάρχησε επί έναν και πλέον αιώνα, σε ένα νέο μοντέλο εξέλιξης, την παγκόσμια οικονομία της γνώσης, άλλαξε ποιοτικά τη συμβολή των εισροών στο σχηματισμό των παραγωγικών εκροών και οδήγησε σε μια νέα ιεράρχηση της σημασίας τους στην παραγωγική διαδικασία: το κεφάλαιο αναβαθμίστηκε έναντι της εργασίας και η τεχνολογική γνώση έναντι των φυσικών πόρων, σε σχέση με τη βιομηχανική εποχή. Ειδικότερα, στη νέα συνάρτηση παραγωγής η (εμπορικά αξιοποιήσιμη) γνώση αναβαθμίζεται σε κύριο συντελεστή της οικονομικής μεγέθυνσης και στο περιεχόμενο του κεφαλαίου, η κυριαρχία μετατοπίζεται από το υλικό (φυσικό ή παραγωγικό) στο άυλο κεφάλαιο (γνώσης). Οι αλλαγές αυτές αναβαθμίζουν αναπόφευκτα και τη σημασία των δικαιωμάτων πνευματικής και διανοητικής ιδιοκτησίας της γνώσης, καθώς από την ένταξή τους, με ανταγωνιστικούς όρους, στους κανόνες της αγοράς, εξαρτάται τώρα η πορεία της οικονομικής μεγέθυνσης και η αποτελεσματικότητα της παραγωγικής διαδικασίας¹⁴.

Στις σύγχρονες συνθήκες καμπής της πορείας της οικονομικής ανάπτυξης από το βιομηχανικό στο νέο μοντέλο της εξέλιξής της, ο ρόλος αυτών των δικαιωμάτων γίνεται ακόμη σημαντικότερος, γιατί από την αποτελεσματική κατοχύρωσή τους εξαρτάται τώρα ο ρυθμός της μετάβασης και η εδραίωση του νέου μοντέλου σε παγκόσμια κλίμακα.

2. *Η μετάβαση στο νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης.* Το διεθνές οικονομικό σύστημα βρίσκεται από τη δεκαετία του 1970, σύμφωνα με την οικονομική

14. Χ. Τοπαλίδης, *Η Παγκόσμια Κρίση της Ευημερίας. Η Βιώσιμη Ανάπτυξη στη μετάβαση από τη βιομηχανική στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης*, εκδόσεις ΑΠΘ, 2012.

βιβλιογραφία, σε διαδικασία αλλαγής τεχνοοικονομικού καθεστώτος ή παραδείγματος¹⁵.

Με τον όρο «τεχνοοικονομικό παράδειγμα» εννοείται το γενικό μοντέλο που καθοδηγεί τις επενδυτικές και τις τεχνολογικές αποφάσεις σε μια δεδομένη περίοδο. Το μοντέλο αυτό διαμορφώνεται από τους βέλτιστους συνδυασμούς εισροής των παραγωγικών συντελεστών σε έναν παραγωγικό οργανισμό ιδεατού τύπου, στον οποίο η συμπεριφορά της δομής του κόστους που σχετίζεται με όλες τις εισροές της παραγωγής θεωρείται προβλέψιμη. Βέλτιστοι συνδυασμοί των παραγωγικών εισροών θεωρούνται αυτοί που είναι περισσότερο αποτελεσματικοί και έχουν το ελάχιστο κόστος στο σχηματισμό των εκροών¹⁶. Με την έννοια αυτή, το τεχνοοικονομικό παράδειγμα συνιστά μια διάταξη κατευθυντηρίων αρχών, που μετατρέπονται σε κοινή λογική της διαχείρισης και των επισημών του μηχανικού για κάθε σημαντική φάση ανάπτυξης¹⁷. Η τεχνολογική επανάσταση αντιπροσωπεύει μια μεγάλη αλλαγή τεχνοοικονομικού παραδείγματος, γιατί επιδρά σε όλες σχεδόν τις αποφάσεις διαχείρισης στους περισσότερους οικονομικούς κλάδους¹⁸.

Το νέο παράδειγμα κατευθύνεται από την επανάσταση στις Τεχνολογίες της Πληροφορικής και της Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε.), η οποία κατά την Perez¹⁹ συνιστά την πέμπτη τεχνολογική επανάσταση. Χρονολογική αφετηρία της θεωρείται η ανακοίνωση της Intel το 1971 για το μικροεπεξεργαστή, στη Σάντα Κλάρα της

15. Γ. Χατζηκωνσταντίνου & Β. Δρυμπέτας, Τεχνικοοικονομική μεταλλαγή και συστημική πολυπλοκότητα, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1989· C. Castaldi, & G. Dosi, Technical Change and Economic Growth: Some Lessons from Secular Patterns and Some Conjectures on the Current Impact of ICT Technologies, Working Paper Series, Laboratory of Economics & Management, Sant'Anna School of Advanced Studies, 2008. C. Perez, Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2002. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μια ατζέντα για την οικονομική και κοινωνική ανανέωση της Ευρώπης: Εισήγηση στην Ειδική Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας, 23-24 Μαρτίου 2000.

16. C. Perez, Microelectronics, Long Waves and World Structural Change, World Development, vol. 13(3), 441-63, 1985.

17. C. Perez, Structural Change and the Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System, Futures, vol. 15(4), 357-75, 1983.

18. Ν. Βερναρδάκης, Οικονομική της Τεχνολογίας, τόμ. α', Τυπωθήτω-Δάρδανος, 2006, 116.

19. C. Perez, 2002, ό.π.

Καλιφόρνια, Η.Π.Α. Η γρήγορη εξέλιξή της αποδίδεται στις σύντονες προσπάθειες που καταβλήθηκαν, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, για την ενοποίηση των πληροφοριακών αγωγών με σκοπό την ελεύθερη από τεχνικής άποψης ροή των πληροφοριών και την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτές πέρα από κάθε είδους σύνορα²⁰.

Οι καινοτομικές αρχές, που διακρίνουν το νέο παράδειγμα από το προηγούμενο, είναι: η ένταση πληροφορίας, η αποκεντρωμένη ολοκλήρωση και οι δομές δικτύων που χαρακτηρίζουν τη νέα τεχνολογία, η ετερογένεια, η ποικιλία και η προσαρμοστικότητα των νέων τεχνολογιών, η ενσωμάτωση της γνώσης στις παραγωγικές εκροές ως κεφάλαιο και ως άυλη προστιθέμενη αξία, η τμηματοποίηση και ο πολλαπλασιασμός των θυλάκων στις αγορές, οι οικονομίες σκοπού και η εξειδίκευση που συνδυάζονται με οικονομίες κλίμακας, η παγκοσμιοποίηση και η αλληλεπίδραση μεταξύ του παγκόσμιου και του τοπικού, η ανάπτυξη εσωστρεφών και εξωστρεφών συνεργασιών όπως και clusters, η on line (στιγμιαία) επαφή και δράση καθώς και οι on line παγκόσμιες επικοινωνίες²¹.

Το νέο παράδειγμα εισάγει νέα τεχνολογικά πρότυπα. Η διάχυσή τους στη διεθνή οικονομία άλλαξε, με την υποστήριξη των δημόσιων πολιτικών, τις συνθήκες εξέλιξης της οικονομικής ανάπτυξης, από τις εξής απόψεις: α) επέτρεψε την παγκοσμιοποίηση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και την επίτευξη παγκόσμιων οικονομιών κλίμακας, β) οδήγησε στην εμφάνιση μιας νέας τεχνολογίας βελτίωσης της αποδοτικότητας των φυσικών πόρων, διακριτής από τη βιομηχανική - αποταμίευσης εργασίας και γ) αναδιάρθρωσε την παραγωγική διαδικασία με την αναγόρευση της τεχνολογικής γνώσης σε κύριο παραγωγικό συντελεστή και με την εμφάνιση ενός νέου προτύπου (υποδείγματος) οικονομικής μεγέθυνσης.

Η αλλαγή αυτή εκδηλώνεται με την εμφάνιση από τη δεκαετία του 1990 ενός νέου παγκόσμιου καταμερισμού της παραγωγής και του εμπορίου που υποδηλώνει μια τάση προοδευτικής μετεξέλιξης των βιομηχανικών οικονομιών σε οικονομίες που βασίζονται στη γνώση. Με αυτό τον όρο εννοούνται οι οικονομίες στις οποίες το ποσοστό των θέσεων εργασίας έντασης γνώσης είναι υψηλό, το οικονομικό βάρος των τομέων της πληροφορίας αποτελεί καθοριστικό

20. Π. Κονδύλης, Από τον 20ό στον 21ο αιώνα, Θεμέλιο, 1998, σ. 147. Ε. Δεληγιάννη, Η Ηθική των ΜΜΕ, εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2004, 13.

21. C. Perez, 2002, ό.π.

παράγοντα στην παραγωγική διαδικασία και το μερίδιο του άυλου κεφαλαίου (γνώσης) είναι μεγαλύτερο από το μερίδιο του υλικού (φυσικού ή παραγωγικού) στο συνολικό απόθεμα του πραγματικού κεφαλαίου. Οι μεταβολές αυτές, αν και ξεκινούν από τους τομείς της υψηλής τεχνολογίας και των υπηρεσιών πληροφορίας και επικοινωνιών, διαχέονται εντούτοις σταδιακά σε όλες τις οικονομικές δομές, κυριαρχούν στις οικονομίες και οδηγούν σε έναν νέο τύπο κοινωνίας, την κοινωνία της γνώσης²².

Ο νέος παγκόσμιος καταμερισμός της παραγωγής και του εμπορίου, ο οποίος εμφανίζεται, διαρθρώνεται ως εξής: οι αναπτυσσόμενες χώρες εξειδικεύονται σε προϊόντα με υψηλό περιεχόμενο σε φυσικούς πόρους και χαμηλή προστιθέμενη αξία γνώσης, που εμπορεύονται σε θύλακες αγοράς υψηλής ανταγωνιστικότητας· οι εκβιομηχανισμένες, σε προϊόντα με χαμηλό περιεχόμενο σε φυσικούς πόρους και υψηλή προστιθέμενη αξία γνώσης, που εμπορεύονται σε μονοπωλιακές ή ολιγοπωλιακές αγορές²³.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε το 2000 στην Ειδική Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας, μια νέα στρατηγική ατζέντα για την ανάπτυξη. Η ατζέντα της Λισαβόνας προωθεί το νέο μοντέλο ανάπτυξης που είναι βασισμένο στη γνώση και φιλοδοξεί να καταστήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση στην επόμενη δεκαετία, την ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο. Για την υλοποίησή της συμφωνήθηκε ένα πρόγραμμα ανάπτυξης των γνωστικών υποδομών, ενίσχυσης της καινοτομίας, μεταρρύθμισης της οικονομίας, καθώς και εκσυγχρονισμού των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και εκπαίδευσης²⁴.

Η 5η Υπουργική Σύνοδος για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη που συνήλθε στη Σεούλ το 2005 με τη συμμετοχή εκπροσώπων των χωρών-μελών της

22. D. Foray, Οικονομία της γνώσης, Σαββάλας, Αθήνα 2010, 29, 30.

23. K. Saeed, Sustainable trade relations in a global economy, System Dynamics Review, 14(2-3), 107-128, 1998.

24. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2000, ό.π.: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμπεράσματα της Προεδρίας: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας: 23-24 Μαρτίου (2000), παρ. 5· Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμπεράσματα της Προεδρίας: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ, 15-16 Ιουνίου 2001· Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Επισκόπηση της πολιτικής περιβάλλοντος για το 2003: Η εδραίωση του περιβαλλοντικού σκέλους της αειφόρου ανάπτυξης, Βρυξέλλες: Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, COM (2003) 745 τελικό, 3 Δεκεμβρίου 2003, 6.

Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Ασία και τον Ειρηνικό (ESCAP), υιοθέτησε την προσέγγιση της *περιβαλλοντικά βιώσιμης οικονομικής μεγέθυνσης ή πράσινης μεγέθυνσης* (green growth) για τις χώρες της περιοχής, που καλύπτουν το 40% της έκτασης της Γης και κατοικούνται από το 61% του παγκόσμιου πληθυσμού²⁵. Η πράσινη μεγέθυνση προωθείται με την άσκηση πολιτικών που συνταιριάζουν την οικονομική μεγέθυνση με τους στόχους της βιωσιμότητας του περιβάλλοντος και της εξάλειψης της φτώχειας. Ατμοσφαιρικές της ανάπτυξης σε μια πράσινη οικονομία θεωρούνται οι επενδύσεις που εξοικονομούν φυσικούς πόρους και χρησιμοποιούν ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές, δηλαδή οι επενδύσεις που στηρίζονται στη γνώση και στις τεχνολογίες βελτίωσης της αποδοτικότητας των φυσικών πόρων.

Η τεράστια ποιοτική αλλαγή (quantum shift) που συνιστά η αλλαγή τεχνολογικού παραδείγματος και οι επιπτώσεις της στα υποδείγματα τεχνολογικής αλλαγής και οικονομικής μεγέθυνσης²⁶ υποχρεώνει όλες τις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., να υιοθετήσουν το νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, που αντιστοιχεί σε μια παγκόσμια οικονομία της γνώσης. Όπως διαπιστώνει ο Ο.Ο.Σ.Α., «αν και ο ρυθμός μπορεί να διαφέρει, όλες οι χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α., πορεύονται προς μια οικονομία της γνώσης... Ο ρόλος της γνώσης [σε σύγκριση με τους φυσικούς πόρους, το φυσικό κεφάλαιο και τη χαμηλά εκπαιδευμένη εργατική δύναμη] έχει αποκτήσει μεγαλύτερη σημασία»²⁷. Στην κατεύθυνση αυτή, ο Ο.Ο.Σ.Α. καθιέρωσε ένα σύνθετο δείκτη επένδυσης στη γνώση, που κατατάσσει τις οικονομίες σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με το βαθμό επένδυσής τους σε αυτή: την υψηλή, για τις οικονομίες που επενδύουν στη γνώση περίπου το 6% του ΑΕΠ (Β. Αμερική, ασιατικές μέλη του Ο.Ο.Σ.Α., Ιαπωνία), τη μεσαία, για αυτές που επενδύουν μεταξύ 3% και 4% του ΑΕΠ (Β. Ευρώπη και Αυστραλία) και τη χαμηλή, για αυτές που επενδύουν μεταξύ 2% και 3% του ΑΕΠ (Ν. Ευρώπη).

Από το 2002 εμφανίζεται στις μελέτες του Ο.Ο.Σ.Α. η προσέγγιση της *απουλοποίησης* της οικονομικής μεγέθυνσης (de-materialization ή decoupling). Η προσέγγιση αυτή προωθεί την οικονομική μεγέθυνση με απόλυτο διαχωρισμό (decoupling) της διαμόρφωσης του ΑΕΠ από την κατανάλωση φυσικών

25. UN, ESCAP, Green growth, 2005, <http://www.greengrowth.org>.

26. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2000, ό.π., παρ. 1, 2.

27. I. Brinkley, Defining the knowledge economy: Knowledge economy programme report, The Work Foundation, London 2006.

πόρων και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της παραγωγής. Υποστηρίζει δηλαδή πολιτικές που προωθούν την οικονομική μεγέθυνση, έτσι, ώστε αυτή να μην δημιουργεί περαιτέρω περιβαλλοντική πίεση²⁸. Η άσκησή τους προϋποθέτει τη μετατόπιση της κυριαρχίας στο περιεχόμενο του κεφαλαίου από το υλικό (παραγωγικό) στο άυλο κεφάλαιο (γνώσης), που απαιτεί μικρότερη ή μηδαμινή εισροή φυσικών πόρων για το σχηματισμό του σε σχέση με το πρώτο.

Με τη διακήρυξη του Συμβουλίου των Υπουργών στις 25.6.2009 για την πράσινη μεγέθυνση, ο Ο.Ο.Σ.Α. κάλεσε τις χώρες-μέλη του να ενδυναμώσουν τις προσπάθειές τους για την υιοθέτηση της στρατηγικής της *πράσινης μεγέθυνσης*, στο πλαίσιο της ανταπόκρισής τους στην παγκόσμια κρίση, να ενθαρρύνουν τις πράσινες επενδύσεις και τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, καθώς και να υιοθετήσουν εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων που σέβονται το περιβάλλον και καθιστούν την ανάπτυξη βιώσιμη²⁹.

Στις Η.Π.Α., οι κλάδοι που βασίζονται στις ΤΠΕ –ο χρηματοπιστωτικός, η ψυχαγωγία, οι επικοινωνίες, οι υπηρεσίες και η εκπαίδευση– αποτελούν ήδη περισσότερο από το 25% της οικονομίας³⁰. Οι κλάδοι των επιστημών της ζωής –η αγροτική βιοτεχνολογία, οι οπτικές ίνες, τα προηγμένα υλικά οικοδομών, η ενέργεια και τα φαρμακευτικά προϊόντα– που βασίζονται, επίσης, ήδη, πολύ περισσότερο σε σχέση με το παρελθόν, σε άυλα περιουσιακά στοιχεία, ιδιαίτερα στη διανοητική ιδιοκτησία και στην επιστημονική τεχνική γνώση, αντιπροσωπεύουν ένα επιπλέον 15% της οικονομίας. Οι επιστήμες της πληροφορίας και οι επιστήμες της ζωής –οι υπολογιστές και τα γονίδια– θεωρείται ότι θα κυριαρχήσουν στην οικονομική ζωή του 21ου αιώνα.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο τομέας των ΤΠΕ έχει ήδη αποκτήσει κεντρική σημασία για τη μεγέθυνση και την ανταγωνιστικότητα και θεωρείται πλέον ως ένα θεμέλιο της στρατηγικής της Λισαβόνας. Σύμφωνα με την πρώην επίτροπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρμόδια για την Κοινωνία της Πληροφορίας και τα Μ.Μ.Ε., η συνεισφορά αυτού του τομέα στο ΑΕΠ της Ε.Ε. ανερχόταν ήδη το

28. *O.E.C.D.*, Indicators to measure decoupling of environmental pressure from economic growth, 2002, www.oecd.org/dataoecd/0/52/1933638.pdf, 15.4.2011.

29. *O.E.C.D.*, Declaration on green growth: Meeting of the Council at Ministerial Level, 24-25 June 2009, C/MIN(2009)5/ADD/1/FINAL.

30. *J. Rifkin & T. Howard*, Entropy a new world view, Bantam Books, Toronto 1981, 104.

2005 στο 5,3% και στη συνολική απασχόληση στο 3,4%. Κατά το 2002-3 εκτιμάται ότι συνέβαλλε κατά περισσότερο από 25% στη μεγέθυνση της παραγωγικότητας, αντιπροσωπεύοντας περισσότερο από το ένα τέταρτο της συνολικής προσπάθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ε&Τ³¹.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της World Information Technology and Services Alliance (W.I.T.S.A.), το 2010 οι δαπάνες στην παγκόσμια αγορά Τ.Π.Ε. ανήλθαν διεθνώς στα \$3,780 τρις έναντι \$3,518 τρις το 2009 (έτος περικοπών) και \$3,626 τρις το 2008. Το 2011 αναμενόταν να φτάσουν στα \$4,107 τρις, το 2012 στα \$4,405 τρις και το 2013, έτος κατά το οποίο υπολόγιζε να έχει επανακάμψει πλήρως η παγκόσμια αγορά Τ.Π.Ε., στα \$4,683 τρις³².

3. *Οι ποιοτικές αλλαγές στο νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. α) Γενικά.* Η μετάβαση στο νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης συνδέεται με τα εμπόδια που άρχισαν να εμφανίζονται στην οικονομική μεγέθυνση στις βιομηχανικές οικονομίες από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 – αρχές της δεκαετίας του 1970 και να απειλούν την ανταγωνιστικότητά τους. Τα εμπόδια αυτά εγέρθηκαν κυρίως από την περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης –τις δύο μεγάλες διεθνείς πετρελαϊκές κρίσεις, τη δραματική άνοδο του κόστους των ενεργειακών πόρων και τη ραγδαία άνοδο της μόλυνσης– και εκδηλώθηκαν στην οικονομική, με την εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού. Η υπονόμευση της ανταγωνιστικότητάς τους, που αποδιδόταν στην άνοδο του κόστους των εισαγόμενων πρώτων υλών, στην αύξηση των εισαγωγών τους από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες χαμηλού κόστους, αλλά και στη στρατηγική των τελευταίων (π.χ. Κίνα, Ινδία) να επενδύουν σοβαρά στη γνώση, θεωρείται σήμερα ότι σηματοδότησε την αρχή του τέλους της «χρυσής εποχής» της εκβιομηχάνισης³³.

Η εισαγωγή νέων προτύπων (υποδειγμάτων) τεχνολογικής αλλαγής και οικονομικής μεγέθυνσης αντιμετωπίζει το πρόβλημα της μεγέθυνσης του οικονομικού συστήματος στη μεταβιομηχανική εποχή με την τροποποίηση της δομής

31. V. Reding, Why convergence is a motor for growth and jobs in the knowledge economy: Speech as Member of the European Commission responsible for Information Society & Media, Global Forum, 11 July 2005.

32. *Digital Planet*, Σε ανοδικό ρυθμό οι δαπάνες για τεχνολογία παγκόσμια, ΣΕΠΕ news, Τεύχος 34, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος 2010, 10-14.

33. J. W. Forrester, *World dynamics*, Waltham, MA: Pegasus Communications, 1973, 11· C. Perez, 2002, ό.π., 5· I. Brinkley, 2006, ό.π.

του, έτσι, ώστε, να ενισχύεται η επεκτατική δυναμική της μεγέθυνσης μέσω της επιβράδυνσης της αύξησης της περιβαλλοντικής πίεσης που ασκείται στη μεγέθυνση.

Ειδικότερα, η νέα δομή της παραγωγικής διαδικασίας αντιστοιχεί σε υψηλότερο επίπεδο έντασης κεφαλαίου (του λόγου κεφαλαίου/εργασίας) σε σχέση με αυτό της βιομηχανικής οικονομίας και σε μια νέα διάρθρωση της σχέσης μεταξύ των παραγωγικών συντελεστών. Η ριζική αύξηση της έντασης κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας στις νέες συνθήκες εξέλιξης της ανάπτυξης υπογορεύεται από τις ποιοτικά μεγαλύτερες χρηματοδοτικές ανάγκες που προϋποθέτει, αφενός, η αναβάθμιση της τεχνολογικής αλλαγής σε κύριο παραγωγικό συντελεστή στο νέο υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης και, αφετέρου, η επίτευξη παγκόσμιων οικονομιών κλίμακας.

Η αναβάθμιση της γνώσης σε ατμομηχανή της ανάπτυξης συνδέεται με την εμφάνιση μιας νέας τεχνολογίας βελτίωσης της αποδοτικότητας των φυσικών πόρων. Η νέα τεχνολογία είναι μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου από την τεχνολογία αποταμίευσης εργασίας της βιομηχανικής οικονομίας, γιατί στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας. Η διάχυση και η εδραίωσή της εξαρτάται, επομένως, από την αύξηση της εισροής κεφαλαίου στο οικονομικό σύστημα. Η επίτευξη παγκόσμιων οικονομιών κλίμακας προϋποθέτει αυξημένο κόστος της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης, γιατί, αφενός, το αποτελεσματικό μέγεθός της επεκτείνεται, τώρα, από την εθνική στην παγκόσμια διάσταση και, αφετέρου, συμπεριλαμβάνει το κόστος για το λανσάρισμα της νέας τεχνολογίας.

Η αύξηση της έντασης κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας επενεργεί και στα δύο σκέλη της κυρίαρχης αντίθεσης της ανάπτυξης στη βιομηχανική εποχή ως εξής: αφενός, ισχυροποιεί τις δυνάμεις που καθοδηγούν τη μεγέθυνση, καθώς ενισχύει την προωθητική δύναμη του κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία· αφετέρου, καθιστά εφικτή την παραγωγή και διάχυση ενός νέου υποδείγματος τεχνολογικής αλλαγής, που επιτρέπει την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής πίεσης και, κατά συνέπεια, αποδυναμώνει την αντίρροπη επίδρασή της στη μεγέθυνση. Η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής πίεσης μέσω του νέου υποδείγματος τεχνολογικής αλλαγής επιτυγχάνεται, ειδικότερα, με τις εξής δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες:

- να βελτιωθεί η αποδοτικότητα των φυσικών πόρων, ανά μονάδα εκροής της παραγωγικής διαδικασίας: αφενός, ως προς τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας από μη ανανεώσιμες πηγές (π.χ. με τις τεχνολογίες εξοικονόμησης ενέργειας και δημιουργίας νέων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας)· αφετέρου, ως προς τη μείωση των εκπομπών ρύπων και θερμών αερίων στην ατμόσφαιρα (π.χ. με τις τεχνολογίες δέσμευσης άνθρακα).
- να κατατμηθεί γεωγραφικά η παραγωγική διαδικασία έτσι ώστε, οι ενεργοβόρες και ρυπογόνες παραγωγικές δραστηριότητες των αναπτυγμένων οικονομιών να μετατοπιστούν στις αναπτυσσόμενες, χαμηλού κόστους και υποτυπώδους περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενώ οι «καθαρές» (έρευνας και ανάπτυξης για την παραγωγή τεχνολογίας) να διατηρηθούν στις αναπτυγμένες.

Η μετάβαση στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης καθορίζεται από τη σύγκλιση δύο άρρηκτα συνδεδεμένων εξελικτικών διαδικασιών: α) της παγκοσμιοποίησης και β) της οικονομίας της γνώσης, που συνιστά το νέο υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης.

β) Η παγκοσμιοποίηση. Ο όρος παγκοσμιοποίηση περιγράφει μια εξελικτική διαδικασία ταυτόχρονου ανοίγματος των εθνικών οικονομιών³⁴. Εντούτοις, η διαδικασία αυτή δεν είναι συμμετρική και ομοιογενής τόσο ως προς τις εθνικές οικονομίες στις οποίες επιδρά, όσο και ως προς τους τομείς οι οποίοι επηρεάζονται. Καθώς οι τομείς που απελευθερώνονται, πρωτίστως, είναι η κίνηση κεφαλαίων και οι χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, άμεση συνέπειά της είναι η παγκόσμια ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου. Η δημιουργία μιας παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής αγοράς διευκολύνει την αντίστοιχη ολοκλήρωση και άλλων τομέων της οικονομίας και έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός παγκοσμίου οικονομικού πλαισίου, που χαρακτηρίζεται, με μεγαλύτερη ή μικρότερη έμφαση, από την αλληλεξάρτηση των οικονομιών³⁵.

Η ολοκλήρωση των τομέων της οικονομίας σε ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα εξαρτάται, ειδικότερα, από τη συνάφεια που έχουν με τους στρατηγικούς στόχους των πολιτικών που την κατευθύνουν όσον αφορά στο νεοκλα-

34. Γ. Χατζηκωνσταντίνου, *Ενάντια στην Πανουργία του Λόγου*, Επίκεντρο, 2007, 166.

35. R. Fisher, *Globalizing the Knowledge Economy: Remarks before the Houston World Affairs Council*, Federal Reserve Bank of Dallas, Texas Houston, 2007.

σικό πρότυπο οικονομικής δραστηριότητας που επιδιώκεται να εδραιωθεί σε παγκόσμια κλίμακα. Οι αλλαγές που επέρχονται σε κάθε διακριτό τομέα λόγω αυτών των επιδράσεων, συνδέονται με τη δόμηση αυτού του προτύπου και με τη σημασία που αυτό αποδίδει στο συγκεκριμένο τομέα. Τα εμπειρικά δεδομένα, όπως παρατίθενται στη βιβλιογραφία, υποδεικνύουν τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους εντοπίζονται ή από τους οποίους απουσιάζουν χαρακτηριστικά οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Η αποτίμηση της ισχύος τους ή αντίστοιχα της αδυναμίας τους στους επιμέρους τομείς οικονομικής δραστηριότητας αποτυπώνει, συγκριτικά, τη λειτουργική θέση που καταλαμβάνουν οι τελευταίοι στο νέο πρότυπο οικονομικής δραστηριότητας, με κριτήριο τη σημασία τους στο σύγχρονο οικονομικό γίγνεσθαι. Με τον τρόπο αυτό ιεραρχεί κατά σπουδαιότητα σημασίας και τις αντίστοιχες αγορές.

Στις αγορές, αντικείμενο προσφοράς και ζήτησης είναι οι παραγωγικές εκροές που διακρίνονται μεταξύ τους από τη διαφορετική ένταση των παραγωγικών εισροών που τις σχηματίζουν. Κατά συνέπεια, η νέα ιεράρχηση των αγορών υπαινίσσεται και μια αναδιάρθρωση των σχέσεων μεταξύ των παραγωγικών συντελεστών, που αντανάκλα την αναδιάταξη της σημασίας τους στην παραγωγική διαδικασία, σε σχέση με αυτή που είχαν στις βιομηχανικές συνθήκες. Έτσι, η ποιοτική αναβάθμιση του κεφαλαίου και της τεχνολογικής γνώσης έναντι της εργασίας και των φυσικών πόρων, αντίστοιχα, υπαγορεύει μια νέα ρύθμιση της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας σε σχέση με αυτή που ίσχυε στη βιομηχανική οικονομία και προδικάζει την ποιοτική άνοδο του επιπέδου της έντασης κεφαλαίου (λόγου κεφαλαίου/εργασίας) της παραγωγικής διαδικασίας.

Ειδικότερα, οι τομείς της διεθνούς οικονομίας, στους οποίους αποδίδεται κατεξοχήν από τη βιβλιογραφία το περιεχόμενο της παγκοσμιοποίησης, είναι: α) οι αγορές χρήματος και κεφαλαίου, β) οι άμεσες ξένες επενδύσεις, γ) το διεθνές εμπόριο και δ) η προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής (intellectual) ιδιοκτησίας.

Η τοποθέτηση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου στην αιχμή της παγκοσμιοποίησης και η λειτουργία τους με κοινούς κανόνες σε μια παγκόσμια αγορά, διεύρυνε τις δυνατότητές τους στη μόχλευση των κεφαλαίων, σε σχέση με αυτές που πρόσφερε μια διεθνής αγορά που απαρτιζόταν από εθνικές. Η αξιοποίηση των παγκόσμιων οικονομιών κλίμακας επέτρεψε την επίτευξη πολύ μεγαλύτερων αποδόσεων των διαθέσιμων κεφαλαίων και αποθεματικών σε σχέση με τη βιομηχανική οικονομία και κατέστησε εφικτή την αύξηση της εισροής κε-

φαλαίου στο οικονομικό σύστημα. Όπως υποδεικνύουν τα εμπειρικά στοιχεία για την κίνηση και τον επενδυτικό προσανατολισμό των κεφαλαίων σε παγκόσμια κλίμακα, ο νέος ρόλος αυτών των αγορών έγκειται στη δημιουργία των χρηματοδοτικών προϋποθέσεων για την προώθηση της άυλης οικονομίας και όχι για την παγκόσμια ολοκλήρωση της πραγματικής οικονομίας³⁶.

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις συνιστούν μια ένδειξη για το βαθμό γεωγραφικής αναδιάρθρωσης της παραγωγικής διαδικασίας σε παγκόσμια κλίμακα, στην κατεύθυνση της εδραίωσης ενός νέου καταμερισμού της παραγωγής και της εργασίας μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, που αντιστοιχεί στο νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης.

Το διεθνές εμπόριο είναι δείκτης της έντασης των υπερεθνικών εμπορικών ροών αγαθών (υλικών και άυλων), υπηρεσιών και μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, στο οικονομικό σύστημα και υποδηλώνει, ως προς τον όγκο του, την έκταση της παγκοσμιοποίησης των αντίστοιχων αγορών και, ως προς τη διάρθρωσή του, το βαθμό σύγκλισης των διεθνών εμπορικών ροών προς ένα νέο παγκόσμιο πρότυπο εμπορίου.

Τέλος, η ένταξη των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας στους κανόνες του διεθνούς εμπορίου, που επήλθε με την παγκοσμιοποίηση, αύξησε αλματωδώς την εμπορευματοποίηση και αναβάθμισε τη σημασία τους έναντι του υλικού υποστρώματός τους. Η αλλαγή αυτή αντικατοπτρίζει την ιεραρχική αναβάθμιση της σημασίας του άυλου έναντι του υλικού κεφαλαίου και την ανάδειξη της προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας στις σύγχρονες συνθήκες τεχνολογικής προόδου, σε παράγοντα κομβικής σημασίας για την εμβάθυνση της παγκοσμιοποίησης και την οικοδόμηση της οικονομίας της γνώσης.

Στους τομείς από τους οποίους απουσιάζουν χαρακτηριστικά οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης συμπεριλαμβάνονται: α) ο πρωτογενής (αγροτικός) τομέας, β) οι αγορές εργασίας και γ) οι τεχνολογικές δυνατότητες των χωρών (υποδείγματα δημιουργίας και διάχυσης καινοτομιών). Οι αδυναμίες της παγκοσμιοποίησης στους συγκεκριμένους τομείς υποδηλώνουν και τη νέα ιεράρ-

36. Χ. Τοπαλίδης, Ο σύγχρονος ρόλος των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και η υποχώρηση της πραγματικής οικονομίας, σε Σκλις, Π. (επιμέλεια), Ανάπτυξη-Ηγεσία-Κοινωνία Κείμενα Συγκριτικής Πολιτικής Ανάλυσης, τιμητικός τόμος για τον καθ. Κλ. Κουτσούκη, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2011.

χηση που επέρχεται στη νέα οικονομία, στις σχέσεις μεταξύ των παραγωγικών συντελεστών που καθορίζουν κατά κύριο λόγο τις εκροές αυτών των αγορών: η αύξηση της εισροής εργασίας στο οικονομικό σύστημα μειώνεται, ενώ η τεχνολογική γνώση αναγορεύεται σε σπάνιο οικονομικό πόρο που αποτελεί, με εξαιρέσεις, προνόμιο των αναπτυγμένων χωρών.

Η εξέλιξη της δομής της διεθνούς οικονομίας προς αυτή την κατεύθυνση κατέστη εφικτή, τεχνικά, λόγω της συντελούμενης τεχνολογικής σύγκλισης της πληροφορικής με τις τηλεπικοινωνίες και της ανάπτυξης του κυβερνοχώρου· διαχειριστικά, δηλαδή, από την άποψη του σχεδιασμού και της διεύθυνσής της, με την υιοθέτηση ομοιόμορφων, οικονομικών πολιτικών σε παγκόσμια κλίμακα, που συνήθως αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως «Συναίνεση της Ουάσιγκτον» και υποστηρίζουν την πορεία της προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση³⁷. Οι πολιτικές αυτές εμφανίζονται κατά το τέλος της δεκαετίας του 1980 και καθορίζουν το οικονομικό περιεχόμενό της, σύμφωνα με τις αρχές του νέου οικονομικού φιλελευθερισμού (που δεν πρέπει να συγχέεται με τον κλασικό φιλελευθερισμό που κυριάρχησε στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα) από τις οποίες εμπνέονται. Καθώς οι κανόνες που διέπουν το παγκόσμιο οικονομικό πλαίσιο που δημιουργείται καθορίζονται, τώρα, από την αναβάθμιση και κυριαρχία των αγορών και την αποδυνάμωση των κρατών, ο όρος που χρησιμοποιείται συνήθως για να το περιγράψει είναι ο όρος «παγκόσμιο σύστημα αγοράς»³⁸.

Ειδικότερα, η εισαγωγή των νέων τεχνικών και διαχειριστικών παραμέτρων στις δομές της διεθνούς οικονομίας διευκολύνει την ανάπτυξη παγκόσμιων οικονομικών διασυνδέσεων και ροών που υπερβαίνουν ως προς το σκοπό και την έντασή τους, τα εθνικά σύνορα και όρια. Η επίδραση των τελευταίων δεν περιορίζεται στις οικονομικές δομές, αλλά εκτείνεται και στις πολιτικές και στις πολιτιστικές (κοινωνικές), καθώς και στις δομές διαχείρισης του περιβάλλοντος, παράγοντας αντίστοιχα ως προς το σκοπό και την έντασή τους αποτελέσματα. Δηλαδή, επηρεάζει ένα ευρύτερο σύνολο κοινωνικών διεργασιών και

37. *M. Steger*, Παγκοσμιοποίηση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2006, σ. 61-62· *J. Williamson*, What Washington Means by Policy Reform, in *J. Williamson* (ed.), *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, Institute for International Economics, Washington, 1989.

38. *K. Galbraith*, Τα Οικονομικά της Αθώας Απάτης, εκδόσεις Λιβάνη, 2006.

διευρύνει το πλαίσιο της εξέλιξής τους, από την –κατά βάση– εθνική στην παγκόσμια διάσταση³⁹. Τέτοιες κοινωνικές διεργασίες είναι οι διαδικασίες της οικονομικής ανάπτυξης και της πολιτισμικής εξέλιξης.

Ο εν εξελίξει μετασχηματισμός της εθνικής, αλλά και της διεθνούς δομής της οικονομικής δραστηριότητας στην κατεύθυνση της παγκοσμιοποίησης διευκολύνει τη διάχυση των νέων υποδειγμάτων τεχνολογικής αλλαγής και οικονομικής μεγέθυνσης, με διαφορετικούς εντούτοις ρυθμούς, στις εθνικές οικονομίες και επιτρέπει τη σταδιακή εδραίωσή τους σε παγκόσμια κλίμακα. Η απόκλιση, που εμφανίζεται στην προσαρμογή των εθνικών και περιφερειακών δομών οικονομικής δραστηριότητας στο νέο κυρίαρχο υπόδειγμα της οργάνωσής της, αφορά στην εμβάθυνση και στην αποτελεσματικότητα, με τις οποίες αυτή συντελείται στις εθνικές οικονομίες. Τα αίτια της εντοπίζονται στις ασύμμετρες επιπτώσεις που έχει η παγκοσμιοποίηση στις εθνικές οικονομίες με κριτήριο την ετοιμότητά τους, να ανταποκριθούν στις προϋποθέσεις ανταγωνιστικότητας που αυτή θέτει. Έτσι, οι λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες, που είναι και περισσότερο εκθειμένες στην παγκοσμιοποίηση και καθυστερούν να προσαρμοστούν στο νέο παγκόσμιο πρότυπο παραγωγής και εμπορίου, όπως οι χώρες του Νότου της Ευρωζώνης, οδηγούνται σε υπερχρέωση, η οποία αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στη διάσταση της παγκόσμιας κρίσης που αφορά στην κρίση των κρατικών ομολογιακών τίτλων χρέους.

Συμπερασματικά, η επίδραση της παγκοσμιοποίησης στο βιομηχανικό υπόδειγμα οικονομικής ανάπτυξης έγκειται κυρίως: α) στη συμβολή της στην αναδιάταξη της σημασίας των παραγωγικών συντελεστών στις μεταξύ τους σχέσεις και, ειδικότερα, στην αλλαγή του επιπέδου της έντασης κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας και β) στη διεύρυνση του πεδίου εξέλιξης της ανάπτυξης από την εθνική στην παγκόσμια κλίμακα.

γ) *Η οικονομία της γνώσης*. Η νέα θεωρία της ενδογενούς μεγέθυνσης⁴⁰ διατυπώθηκε στη δεκαετία του 1980 και προσφέρει το αναλυτικό πλαίσιο για τη συνάρτηση παραγωγής που αντιστοιχεί στην οικονομία της γνώσης.

39. M. Steger, 2006, ό.π., 8-9.

40. P. M. Romer, Increasing returns and long-run growth, *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037, 1986. G. M. Grossman & E. Helpman, *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge MA, 1991. R. E. Jr, Lucas, Making a miracle, *Econometrica*, 61, 251-272, 1993.

Η νέα θεωρία οικονομικής μεγέθυνσης αποτύπωσε τις αλλαγές που συντελέστηκαν στο βιομηχανικό μοντέλο, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές που επέφερε η επανάσταση των τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας στην παραγωγική διαδικασία. Στην κατεύθυνση αυτή, πρότεινε νέα υποδείγματα, που εμπλουτίζουν το παραδοσιακό νεοκλασικό μοντέλο και διαφοροποιούν σημαντικά τη διάρθρωσή του, καθώς αναδεικνύουν ως κύριο παραγωγικό συντελεστή της την τεχνολογική γνώση.

Πυλώνες της οικονομικής μεγέθυνσης στο νέο περιεχόμενό της θεωρούνται: α) η προώθηση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας, β) ο νέος ρόλος των χρηματοπιστωτικών αγορών και γ) η ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας.

Η νέα τεχνολογία αντιστοιχεί σε παραγωγικές διαδικασίες μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου από αυτές της βιομηχανικής οικονομίας. Τούτο, γιατί η βιομηχανική οικονομία στηριζόταν στο υλικό (φυσικό) περιεχόμενο του κεφαλαίου, ενώ η νέα οικονομία προϋποθέτει την αναβάθμιση του άυλου κεφαλαίου (γνώσης) ως προς το υλικό, σε κυρίαρχο περιεχόμενο του κεφαλαίου.

Η κυριαρχία του άυλου κεφαλαίου (γνώσης) έναντι του υλικού στο περιεχόμενο του κεφαλαίου συνεπάγεται μεγαλύτερη ένταση κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας, γιατί ο σχηματισμός μιας μονάδας κεφαλαίου γνώσης έχει μεγαλύτερο κόστος (απαιτεί μεγαλύτερη χρηματοδότηση) από το σχηματισμό μιας μονάδας φυσικού κεφαλαίου⁴¹. Το κεφάλαιο γνώσης είναι δαπανηρότερο, γιατί η δημιουργία του προϋποθέτει μακρά περίοδο έρευνας με αβέβαιη έκβαση, υψηλά καταρτισμένο επιστημονικό δυναμικό, υψηλού επιπέδου εγκαταστάσεις έρευνας και τεχνολογίας, κόστος για την απόκτηση διανοητικών δικαιωμάτων, καθώς και ένα μηχανισμό διάχυσης των αποτελεσμάτων της.

Ο Foray⁴², ανατρέχοντας στην έννοια της δημιουργικής καταστροφής του Schumpeter, συνυπολογίζει στο κόστος του άυλου κεφαλαίου και το κόστος της αλλαγής που επιφέρουν οι καινοτομίες, όπως: της πρόκλησης αποσυνδέσεων στα υπάρχοντα δίκτυα –καθώς γίνονται ασύμβατα τα τεχνικά συστήματα και

41. N. Forrester, *The Life Cycle of Economic Development*, Wright-Allen Press, 1973.
S. Strange, *Η Υποχώρηση του κράτους: Η Διάχυση της Εξουσίας στην Παγκόσμια Οικονομία*, Παπαζήσης, 2004.

42. D. Foray, 2010, ό.π., 83.

διασπώνται οι τεχνικοί δεσμοί που οικοδομήθηκαν στο παρελθόν, της μείωσης της αξίας των δεξιοτήτων και της υποβάθμισης του εξοπλισμού, της αποσταθεροποίησης της οργάνωσης της παραγωγής της αύξησης της πίεσης στον οικονομικό συντονισμό και, τέλος, της έντασης των ασυμμετριών πληροφόρησης, που καθιστά τα προϊόντα πιο σύνθετα, την ποιότητά τους περισσότερο αβέβαιη και τις συναλλαγές στην αγορά λιγότερο αποδοτικές.

Όταν, μάλιστα, στην οικονομία της γνώσης η τεχνολογική αλλαγή δεν είναι πλέον μια μεταβατική κατάσταση, που ακολουθείται από μια μακρά περίοδο σταθερότητας, αλλά αποκτά χαρακτηριστικά μόνιμου καθεστώτος – καθώς ο ρυθμός της διαρκώς επιταχύνεται και η εξέλιξή της μετατρέπεται σε κύρια οικονομική δραστηριότητα, τότε εμφανίζονται επιπρόσθετα κόστη και νέες πηγές έλλειψης αποτελεσματικότητας, που σχετίζονται με τη γρήγορη απαξίωσή της και δεν είναι δυνατό να αντιμετωπιστούν από τους υπάρχοντες μηχανισμούς⁴³.

Τέτοια κόστη είναι οι απώλειες στην αυξανόμενη αποδοτικότητα των επενδύσεων σε νέες καινοτομίες, επειδή δεν προλαβαίνουν να διαδοθούν, καθώς αντικαθίστανται από νέες, η προοδευτική υιοθέτηση στάσης αναμονής από τους πρωτοπόρους χρήστες των νέων καινοτομιών, λόγω της υπερβάλλουσας καινοτομίας, η επιτάχυνση του ρυθμού μείωσης της αξίας της γνώσης, λόγω της ταχύτητας των αλλαγών και η εκτίναξη του κόστους των επιχειρήσεων για την κατάρτιση των εργαζομένων στις νέες καινοτομίες, για τη σύναψη διακανονισμών και για την προσαρμογή στο συνεχώς μεταβαλλόμενο τεχνολογικό περιβάλλον⁴⁴.

Μόνο όταν η ένταση κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας αυξηθεί σε πολύ υψηλά επίπεδα σε σχέση με τη βιομηχανική οικονομία, δηλαδή, όταν το κόστος του κεφαλαίου στη νέα διάρθρωσή του έχει ήδη αυξηθεί σημαντικά, τότε αυτό αρχίζει να μειώνεται, γιατί ο σχηματισμός του κεφαλαίου γνώσης απαιτεί, τώρα, μικρότερη ή μηδαμινή εισροή φυσικών πόρων σε σχέση με το υλικό κεφάλαιο και, άρα, έχει μικρότερο κόστος ως προς αυτή την παράμετρο.

4. *Οι αλλαγές στην πολιτισμική διάσταση.* Η δυνατότητα που προσφέρει η ανάπτυξη στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας της γνώσης για τη χρησιμοποίηση των ίδιων υλικών, μεθόδων παραγωγής και τεχνολογίας, απόλαυσης της ίδιας ψυχαγωγίας, ανταμοιβής της προσπάθειας με τα ίδια συστήματα επι-

43. ό.π., 83.

44. ό.π., 84.

βράβευσης, στο πλαίσιο της από κοινού αποδοχής της πρωτοκαθεδρίας του οικονομικού και του τεχνολογικού ορθολογισμού, προσδίδει κοινή υφή στον πολιτισμό και δημιουργεί μια υπερεθνική πολιτιστική συγγένεια, που ξεπερνά την πνευματική συγγένεια των πολιτιστικών χαρακτηριστικών που είναι κοινά στους λαούς⁴⁵. Ακόμη περισσότερο, επειδή αυτός ο πολιτισμός είναι κατά βάση τεχνολογικός και χωρίς ευδιάκριτες εθνικές ρίζες, επεκτείνεται γρήγορα, υπερκεράζοντας πιο εύκολα τους παραδοσιακούς εθνικούς πολιτισμούς.

Η μετάβαση σε έναν παγκόσμιο τεχνολογικό πολιτισμό υπερβαίνει το καθιερωμένο σχήμα περιοδολόγησης (Αρχαιότητα – Μεσαίωνας – Νεότεροι Χρόνοι) της παγκόσμιας ιστορίας, που εντάσσει την εξέλιξη όλων των μεγάλων μορφών πολιτισμού σε αυτό το σχήμα. Στη νεότερη ευρωπαϊκή φιλοσοφία το καταλληλότερο ερμηνευτικό πλαίσιο για την εξέλιξη της, με βάση όσα προηγήθηκαν, προσφέρεται μάλλον από το ρεύμα σκέψης που εκπροσωπείται από τον Spengler και εισάγει τη θεωρία του κύκλου ζωής των πολιτισμών⁴⁶. Για όλους τους αναπτυγμένους πολιτισμούς της παγκόσμιας ιστορίας ο κύκλος αυτός, που είναι μοναδικός για κάθε έναν από αυτούς, απαρτίζεται από δύο φάσεις εξέλιξης: την πνευματική και την τεχνική. Η εξέλιξή τους χαρακτηρίζεται από μια κυκλική οργανική θνησιγένεια και η πρόοδος εξαντλείται στην κυριαρχία πάνω στη φύση τόσο στη διάσταση του φυσικού εξωτερικού περιβάλλοντος όσο και σε αυτή της εσωτερικής ανθρώπινης φύσης.

Ο «ιστορικός» άνθρωπος είναι ο άνθρωπος που ανήκει σε έναν πολιτισμό, ο οποίος ολοκληρώνεται πνευματικά, αλλά όχι αυτός που ανήκει σε έναν τεχνικό πολιτισμό: «ο άνθρωπος δεν είναι ιστορικός, χωρίς ιστορία, μόνο πριν από τη γένεση ενός πνευματικού πολιτισμού, αλλά γίνεται πάλι μη ιστορικός μόλις σχηματισθεί πλήρως και λάβει την ιστορική μορφή του ένας τεχνικός πολιτισμός, οπότε η ζωντανή εξέλιξη του πνευματικού πολιτισμού φθάνει στο τέλος της και οι τελευταίες δυνατότητες για μια ύπαρξη με νόημα εξαντλούνται»⁴⁷.

Κατά τον Spengler, η κυριαρχία της τεχνικής φάσης εξέλιξης ενός πολιτισμού επί της πνευματικής αποτυπώνεται στη νίκη της πόλης επί της υπαίθρου και στην οριστική απελευθέρωσή της από το έδαφος, που θα οδηγήσει και στην

45. K. Polanyi, Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός, Νησίδες, 2000.

46. O. Spengler, Η Παρακμή της Δύσης, τόμ. α' και β', Τυπωθήτω-Δάρδανος 2003, 63.

47. O. Spengler, ό.π., 66.

καταστροφή της. Για το λόγο αυτό, η έκφραση ενός πνευματικού πολιτισμού, όπως και η ιστορία της εξέλιξής του, συνδέεται με τον αρχικό τόπο της εκδήλωσής του, ενώ κάθε τεχνικά προηγμένος πολιτισμός δεν γνωρίζει πατρίδα και έτσι μόλις εμφανιστεί διαδίδεται απεριόριστα. Αν και η εξάπλωση του τελευταίου υπερβαίνει όλα τα όρια, η εξέλιξη της εσωτερικής μορφής του πραγματοποιείται ενδεχόμενα σε τρεις φάσεις: αποδέσμευση από τον πνευματικό πολιτισμό, καλλιέργεια της καθαρής τεχνικά πολιτισμένης μορφής, απολίθωση.

Η κυριαρχία του τεχνολογικού και οικονομικού ορθολογισμού στην εξέλιξη του πολιτισμού και η πρακτική εφαρμογή του, με βάση τους νόμους της τεχνικής και της οικονομίας, σε όλες τις διαστάσεις της κοινωνικής δραστηριότητας, διαφοροποιεί τη φιλοσοφία και αλλάζει το περιεχόμενο του θεσμού της πνευματικής ιδιοκτησίας σε σχέση με τα χαρακτηριστικά του στη βιομηχανική οικονομία. Η αλλαγή αυτή αναφέρεται τόσο στο πεδίο της προστασίας, καθώς τώρα εισέρχονται σε αυτό νέες κατηγορίες δημιουργημάτων που, προηγουμένως, δεν προστατεύονταν όσο και στις προϋποθέσεις για τη χορήγηση της προστασίας και τον ορισμό της πρωτοτυπίας, που αναγκαστικά τώρα υποβαθμίζονται. Η διεύρυνση του ρόλου των πνευματικών δικαιωμάτων στις σύγχρονες συνθήκες εξέλιξης της οικονομικής ανάπτυξης υποδηλώνει, αφενός, τον αναβαθμισμένο ρόλο των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας στην οικονομική μεγέθυνση και, αφετέρου, τις κοινωνικές πιέσεις που ενδέχεται να εμφανιστούν στην πορεία της ανάπτυξης και να απειλήσουν τη βιωσιμότητά της, αν δεν ελεγχθεί έγκαιρα η άκρατη εμπορευματοποίηση του πολιτισμού την οποία υπαινίσσεται.

5. Ο νέος ρόλος των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας ως μοχλού οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Στον όρο «ομπρέλα» της διανοητικής ιδιοκτησίας περιλαμβάνονται, αφενός, δικαιώματα πάνω σε εφευρέσεις, εμπορικά σήματα κ.λπ. (βιομηχανική ιδιοκτησία) και, αφετέρου, δικαιώματα του δημιουργού πνευματικών έργων (πνευματική ιδιοκτησία)⁴⁸.

Η αναβάθμιση της τεχνολογίας σε ατμομηχανή της ανάπτυξης, δηλαδή, η επιδίωξη της αδιάκοπης παραγωγής καινοτομιών ως κύριας προϋπόθεσης για την

48. Γ. Κουμάντος, Πνευματική ιδιοκτησία, 8η έκδοση, 2002, 53 επ., Α. Παπαδοπούλου, Τα δικαιώματα του δημιουργού στην Οικονομία της Γνώσης – η θέση των ηθικών δικαιωμάτων, σε *Ένωση Προστασίας Πνευματικής Ιδιοκτησίας*, Πρακτικά ημερίδας στη μνήμη του Γ. Κουμάντου: Το έργο του Γ. Κουμάντου και τα σύγχρονα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας, 2011, 311 επ.

επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης, αναδεικνύει τα άυλα αγαθά και, κατά συνέπεια, τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας σε μείζονα παράγοντα της οικονομικής διαδικασίας. Η νέα ιεράρχηση της σημασίας τους στην οικονομική διαδικασία καθορίζεται από τη μετατόπισή τους, από μια υποστηρικτική (όπως στη βιομηχανική οικονομία) σε μια κεντρική θέση της παραγωγικής διαδικασίας.

Η σημασία των δικαιωμάτων αυτών διευρύνεται τόσο μικροοικονομικά όσο και μακροοικονομικά: στο επίπεδο των επιχειρήσεων, τα άυλα αγαθά διαδραματίζουν, τώρα, έναν ολοένα ουσιαστικότερο ρόλο ως στοιχεία ενεργητικού και ως κρίσιμοι παράμετροι για τη χάραξη της στρατηγικής τους· στο επίπεδο των κρατών⁴⁹, με την υπογραφή της διεθνούς συνθήκης TRIP'S (Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights) στο πλαίσιο της G.A.T.T. και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, τα άυλα αγαθά εντάσσονται στους κανόνες του διεθνούς εμπορίου και κατοχυρώνεται για πρώτη φορά ένα αποτελεσματικό σύστημα προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας σε παγκόσμια κλίμακα, με τη θέσπιση απόλυτων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας πάνω στη γνώση⁵⁰.

Η θέσπιση ενός ομοιόμορφου πλέγματος προστασίας υψηλών προδιαγραφών αναδεικνύει το θεσμό της διανοητικής ιδιοκτησίας σε κομβικό εργαλείο για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας της γνώσης⁵¹, γιατί η προστασία του δικαιώματος στην ιδιοκτησία της διευκολύνει την αποκάλυψή της παραχθείσας γνώσης και με τον τρόπο αυτό συμβάλλει στην έντονη εμπορευματοποίησή της. Ο εφευρέτης, γνωρίζοντας, ότι θα έχει περιουσιακά δικαιώματα σε παγκόσμια κλίμακα δεν κρατά πλέον κρυφή την εφεύρεσή του, δηλαδή, τη γνώση που παρήγαγε, αλλά την αποκαλύπτει με αντίτιμο την καταβολή δικαιωμάτων βιομηχανικής-εμπορικής εκμετάλλευσης της εφεύρεσης⁵².

Ειδικότερα, η ισχυρή προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας: α) ενισχύει τη δημιουργικότητα και παρέχει κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις καθώς και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων για την παραγωγή γνώσης, γιατί αυξάνει την αναμενόμενη απόδοση μιας καινοτομίας, β) αυξάνει την οικονομι-

49. D. Foray, 2010, ό.π., 225.

50. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, 1994, Annex 1C, Legal Instruments – Results of the Uruguay Round 31, 33 I.L.M. 81: Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Dec. 15, 1993.

51. D. Foray, 2010 .ό.π., 191, 192.

52. D. Foray, 2010.ό.π., 160.

κή αποτελεσματικότητα, γιατί διευκολύνει την αξιολόγηση από την αγορά των νέων εφευρέσεων και της τεχνολογικής προσπάθειας των εταιριών που κατέχουν δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας και γ) ενθαρρύνει τη μεταφορά τεχνολογίας, λόγω της θέσπισης μεταβιβάσιμων δικαιωμάτων. Στο επίπεδο της εθνικής οικονομίας, οι ισχυροί κανόνες διανοητικής ιδιοκτησίας συμβάλλουν ουσιαστικά στην οικονομική μεγέθυνση και στην ανάπτυξη, στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας της γνώσης⁵³.

Η συγκατάθεση των (αναπτυσσόμενων) χωρών, που εισάγουν προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας, να προστατεύσουν στο έδαφός τους τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, που ανήκουν σε αλλοδαπούς, αποφέρει στις χώρες αυτές τις απώλειες ευημερίας που συνεπάγονται οι ισχυροί κανόνες διανοητικής ιδιοκτησίας. Η συμφωνία τους, εντούτοις, προσφέρεται ως αντάλλαγμα των άμεσων ωφελειών και των διευκολύνσεων που αποκομίζουν από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (Π.Ο.Ε.) με την άρση του προστατευτισμού σε άλλα πεδία⁵⁴ και τη διευκόλυνση της ελεύθερης πρόσβασής τους στις αγορές των βιομηχανικών χωρών.

Η δυνατότητα διαχωρισμού των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας από το υλικό τους υπόστρωμα, που προέκυψε από την εξέλιξη της τεχνολογίας και την ψηφιακή σύγκλιση⁵⁵, ανέδειξε τη γνώση που περιέχεται στις εκροές της παραγωγικής διαδικασίας σε αυτοτελές οικονομικό αγαθό, αποδεδειγμένο από την αναγκαστική συνύπαρξη με τις υλικές της εκφάνσεις⁵⁶. Κατέστησε, έτσι, εφικτό τον πλήρη οργανωτικό διαχωρισμό του άυλου τμήματος της παραγωγικής διαδικασίας από το υλικό, π.χ. του σχεδιασμού και της έρευνας από την υλική παραγωγή στο πλαίσιο μιας επιχείρησης. Η παράλληλη κατοχύρωση της προστασίας τους μέσα από τον Π.Ο.Ε. επέτρεψε και τη γεωγραφική αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας, έτσι, ώστε οι δραστηριότητες έντασης γνώσης να συνεχίσουν να παραμένουν στις αναπτυγμένες οικονομίες, ενώ οι ενεργοβόρες

53. *L. Helfer*, Regime shifting: The TRIPs agreement and new dynamics of international intellectual property lawmaking, *Yale Journal of International Law* 29, 2004.

54. *L. Helfer*, 2004, ό.π.

55. *Ε. Δεληγιάννη*, Remix culture: Η μετάλλαξη της έννοιας του πνευματικού δημιουργού στον κόσμο των δικτύων, σ. 109-123 σε *Ένωση Προστασίας Πνευματικής Ιδιοκτησίας & ALAI*: Το έργο του Γ. Κουμάντου και τα σύγχρονα θέματα της πνευματικής ιδιοκτησίας, εκδόσεις Σάκκουλα, 2011.

56. *Α. Παπαδοπούλου*, 2011, ό.π.

και ρυπογόνες βιομηχανικές δραστηριότητες να μπορούν να μετακινηθούν σε μακρινές αποστάσεις, και, ειδικότερα, στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, για την αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων όσον αφορά τους άλλους παραγωγικούς συντελεστές, εργασία και φυσικούς πόρους.

Με την παραπάνω έννοια, οι νομικές εξελίξεις, που σημειώθηκαν στο καθεστώς της προστασίας τους, σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές, που επέτρεψαν το διαχωρισμό από το υλικό τους υπόστρωμα, συνέβαλλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση των νέων παγκόσμιων προτύπων παραγωγής και εμπορίου (παγκόσμιου καταμερισμού της εργασίας).

6. *Ο σχεδιασμός της δημόσιας πολιτικής προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας με γνώμονα τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης.* Η οικονομική ανάπτυξη (development) στην περίοδο της εκβιομηχάνισης είναι η κοινωνική εξελικτική διαδικασία της ανοδικής πορείας του βιοτικού επιπέδου (υλικού επιπέδου διαβίωσης) μιας χώρας που συνδέεται με τη διαρκή οικονομική (Α.Ε.Π.) και δημογραφική της μεγέθυνση (growth). Ο σκοπός της είναι ευρύτερος από την οικονομική μεγέθυνση και συμπεριλαμβάνει την κοινωνική συνοχή και ευημερία. Η διατήρηση των πόρων του φυσικού περιβάλλοντος συνιστά τη *sine qua non* προϋπόθεση για τη μελλοντική της εξέλιξη. Η πορεία της στο πλαίσιο του βιομηχανικού μοντέλου διαμορφώνεται από τη δυναμική αλληλεπίδραση των συνιστωσών της. Η μεγέθυνση της οικονομικής και της δημογραφικής, σύμφωνα με το βιομηχανικό πρότυπο οικονομικής μεγέθυνσης, αλληλεπιδρά με την κοινωνική και την περιβαλλοντική και αποφέρει τη διαρκώς ανοδική πορεία του βιοτικού επιπέδου⁵⁷.

Οι έντονες περιβαλλοντικές και κοινωνικές πιέσεις που εμφανίστηκαν στην ανοδική πορεία της ανάπτυξης στη βιομηχανική οικονομία, όπως προαναφέρθηκε, οδήγησαν στην υιοθέτηση πολιτικών, που άλλαξαν τον τρόπο της αλληλεπίδρασης των συνιστωσών της και, συνεπώς, το μοντέλο εξέλιξης της πορείας της. Οι περιβαλλοντικές και κοινωνικές πιέσεις στην ανάπτυξη είναι εκδηλώσεις των αρνητικών επιπτώσεων, που έχει η μεγέθυνση της οικονομικής και της δημογραφικής συνιστώσας, στην εξέλιξη της περιβαλλοντικής και της κοινωνικής. Η έντασή τους έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση δυνάμεων που δρουν αντίθετα προς το σκοπό της οικονομικής και δημογραφικής μεγέθυνσης: επενεργώ-

57. Χ. Τοπαλίδης, 2012, ό.π.

ντας αναδραστικά στην οικονομική και στη δημογραφική συνιστώσα επηρεάζουν αντίρροπα τη δυναμική της μεγέθυνσης και απειλούν τη βιωσιμότητα του βιοτικού επιπέδου. Όπως υπογραμμίζει η εκδήλωση της παγκόσμιας κρίσης, η μετάβαση της ανάπτυξης στο νέο μοντέλο της εξέλιξης της συνοδεύεται, επίσης, από την εκδήλωση έντονων πιέσεων στην ανοδική της δυναμική.

Η σταδιακή ενδυνάμωση της προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας και η διαρκής θεσμική τους επέκταση και σε πεδία στα οποία η γνώση είχε προηγουμένως δημόσιο χαρακτήρα, με στόχο την ολοένα και πιο δραστική προστασία των δικαιούχων, από κάποιο σημείο επέκτασης και μετά, μπορεί να δημιουργήσει πιέσεις στην οικονομική μεγέθυνση. Οι πιέσεις αυτές συνιστούν, σε βάθος χρόνου, απειλές στη βιωσιμότητα της ανάπτυξης στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας της γνώσης, λόγω του κεντρικού ρόλου που διαδραματίζει σε αυτή η κυκλοφορία της γνώσης.

Ειδικότερα, η απεριόριστη επέκταση της προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, όπως αναλύεται στα κεφάλαια που ακολουθούν, ανυψώνει μακροπρόθεσμα τείχη στην κυκλοφορία της γνώσης, καθώς η πρόσβαση στη γνώση εξαρτάται, τώρα, από το κόστος των ιδιωτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της⁵⁸ και από τη δυνατότητα πληρωμής του. Οι αρνητικές συνέπειες της απεριόριστης επέκτασής τους μπορεί να εκδηλωθούν τόσο στο εσωτερικό των χωρών, υπό τη μορφή του εντεινόμενου ψηφιακού χάσματος όσο και μεταξύ των χωρών, υπό τη μορφή της εντεινόμενης ανισότητας των τεχνολογικών δυνατοτήτων τους, όπως χαρακτηριστικά υποδηλώνει το γεγονός ότι η δημιουργία και η διάχυση υποδειγμάτων τεχνολογικών καινοτομιών παραμένει προνόμιο μιας μικρής ομάδας χωρών και εντάσσεται στους τομείς της διεθνούς οικονομίας από τους οποίους απουσιάζουν οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης.

Η απεριόριστη ενδυνάμωση της προστασίας τους, όπως αναλύεται στα κεφάλαια που ακολουθούν, μπορεί να οδηγήσει στη μονοπώληση της γνώσης και στην έγερση εμποδίων για την είσοδο νέων παικτών στην παραγωγή καινοτομίας. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες στο ρυθμό της εξέλιξης της καινοτομίας, υπονομεύοντας έτσι την παγκόσμια οικονομία της γνώσης. Η υπόθεση της Microsoft, που απασχόλησε και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του γεγονότος ότι

58. *Ε. Δεληγιάννη*, 2011, ό.π.

οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν για τη δημιουργία μονοπωλιακών δομών στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης, είναι μεγαλύτεροι από αυτούς που αντιμετωπίσε η βιομηχανική οικονομία⁵⁹. Παράλληλα, μπορεί να οδηγήσει στην εμφάνιση κερδοσκοπικών πιέσεων, λόγω της εμφάνισης τάσεων αγοραπωλησίας των δικαιωμάτων με αποκλειστικό σκοπό το κέρδος, που υπονομεύουν το θεσμό της προστασίας και την οικονομική αποτελεσματικότητά του⁶⁰.

Η απεριόριστη επέκταση της προστασίας των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας συμβάλλει στη διαρκή αύξηση του κόστους των επενδύσεων κεφαλαίου, που τώρα γίνονται κυρίως υπό τη μορφή άυλου κεφαλαίου και έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή αύξηση της έντασης κεφαλαίου της παραγωγικής διαδι-

59. J. Stiglitz, *Public Policy for Knowledge Economy*, Department for Trade and Industry & Center for Economic Policy Research, UK: London, 1999.

60. Βλ. Inlovewithlife, Τα Τρόλ της Διανοητικής Ιδιοκτησίας, διαθέσιμο στο: http://inlovewithlife.wordpress.com/2011/10/19/ip_trolls/#more-1920. «Στην εποχή του διαδικτύου η δρακόντεια και δίχως προσαρμογές εφαρμογή της διανοητικής ιδιοκτησίας στις νέες συνθήκες δεν γεννά μόνο καταπίεση και καταστολή, αλλά και φαινόμενα, που μπλοκάρουν την παραγωγική διαδικασία του ίδιου του καπιταλισμού. Ένα από αυτά είναι η εμφάνιση κερδοσκοπικών εταιρειών, που αγοράζουν ιδιωτικά δικαιώματα σε πνευματικά έργα και, στη συνέχεια, λειτουργούν ως εισπρακτικοί μηχανισμοί, που κινούνται δικαστικά και επιτυγχάνουν την επιδίκαση τεράστιων αποζημιώσεων και αμοιβών από φυσικά ή νομικά πρόσωπα, που κάνουν παράνομη χρήση έργων πνευματικής ή διανοητικής ιδιοκτησίας, εν γένει (διπλώματα ευρεσιτεχνίας κ.λπ.). Οι εταιρείες αυτές, που δεν παράγουν στην πραγματικότητα τίποτα, ζουν παρασιτικά σε βάρος της πραγματικής οικονομίας, πατώντας πάνω στις εκτεταμένες ιδιωτικές εξουσίες που τους παρέχει πλέον το διεθνές θεσμικό πλαίσιο, καθώς και οι εθνικές νομοθεσίες και δεν διαφέρουν ως προς την παραπάνω λειτουργία τους από τα καιροσκοπικά hedge funds, που λειτουργούν στη βάση μίας, χωρίς όρια, κερδοσκοπίας στο λιγότερο δυνατό χρόνο.

Ενδεικτική είναι η πρόσφατη περίπτωση της αμερικανικής εταιρείας Righthaven LLC, η οποία, αφού αγόρασε τα δικαιώματα δημοσιογραφικών άρθρων από τοπική εφημερίδα του Λας Βέγκας, κατέθεσε 107 αγωγές κατά μπλόγκερς και διαχειριστών ιστοσελίδων, ζητώντας μεγάλα ποσά αποζημίωσης, όπως επίσης και της επίσης αμερικανικής εταιρείας SCO Group, η οποία αποπειράθηκε τη δεκαετία του 1990 να καταστρέψει την ανάπτυξη του λειτουργικού συστήματος ελεύθερου λογισμικού Linux, απαιτώντας και με δικαστικούς αγώνες δικαιώματα χρήσης από περισσότερες από 1.500 εταιρείες που το χρησιμοποιούσαν. Ακόμη πιο σοβαρή περίπτωση στην παραπάνω κατεύθυνση αποτελούν οι σύνδεσμοι της αμερικανικής βιομηχανίας του θεάματος, οι Ενώσεις RIAA και MPAA, που έχουν εναγάγει χιλιάδες απλούς χρήστες του διαδικτύου για παραβάσεις της νομοθεσίας περί πνευματικής ιδιοκτησίας, απαιτώντας εξοντωτικές αποζημιώσεις μέχρι και εκατοντάδων χιλιάδων δολαρίων...».

κασίας. Η διαρκής αύξηση του λόγου κεφαλαίου/εργασίας στο οικονομικό σύστημα προκαλεί την ανάγκη της ακόμη μεγαλύτερης μόχλευσης των κεφαλαίων από τις χρηματοπιστωτικές αγορές, για την αύξηση της εισροής κεφαλαίου που απαιτεί ο διαρκής σχηματισμός άυλου κεφαλαίου. Παράλληλα, αυξάνει ακόμη περισσότερο την κοινωνική πίεση στη μεγέθυνση, λόγω της διαρκούς μείωσης της αύξησης της εισροής εργασίας και, κατά συνέπεια, της σημασίας της εργασίας την οποία συνεπάγεται. Η τρέχουσα παγκόσμια κρίση είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των ορίων που εγείρονται στην οικονομική μεγέθυνση, όταν η χρηματοπιστωτική μόχλευση κεφαλαίων αυξάνεται απεριόριστα, καθώς και της αύξησης της κοινωνικής πίεσης που συνοδεύει την επιταχυνόμενη αύξηση της έντασης κεφαλαίου.

Η καίρια επίδραση του νέου καθεστώτος προστασίας των διανοητικών δικαιωμάτων δεν εξαντλείται αποκλειστικά στην παραγωγική διαδικασία, αλλά, καθώς αυτά αφορούν και σε πνευματικά έργα με την έννοια των πολιτιστικών αγαθών, εκτείνεται και στο δημόσιο χώρο επικοινωνίας.

Έτσι, ενώ γίνεται ευρέως δεκτό ότι η δυνατότητα ελεύθερης, εύκολης και χωρίς κόστος διακίνησης της πληροφορίας και της γνώσης προσφέρει απεριόριστες δυνατότητες κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης, εντούτοις η πραγματική ροή της διαμορφώνεται και ελέγχεται από τον τρόπο προστασίας της (πνευματικής) ιδιοκτησίας της, ο οποίος δρα ως μηχανισμός επιλογής των τρόπων εισόδου των πολιτιστικών αγαθών στις οικονομικές και εμπορικές σχέσεις⁶¹.

Στο πλαίσιο αυτό, το νέο καθεστώς προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας διευκολύνει την κατάληψη του παραδοσιακού, αλλά και του νέου υπό διαμόρφωση ψηφιακού δημόσιου χώρου (του κυβερνοχώρου) από τα ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων επιχειρήσεων, που δραστηριοποιούνται σε αυτόν, σε βάρος της συμμετοχής του πολίτη⁶². Με την έννοια αυτή, το σύγχρονο καθεστώς προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας εισάγει νέες κοινωνικές πιέσεις στην ανάπτυξη.

61. Δ. Καλλινίκου, Το μέλλον της πνευματικής ιδιοκτησίας, www.re-publick.gr, 2010.

62. Ε. Δεληγιάννη, Πνευματική ιδιοκτησία και επικοινωνία την εποχή του διαδικτύου: Νομικό πλαίσιο και προοπτικές για τη διαδικτυακή ανταλλαγή μουσικών αρχείων, ΔιΜΜΕ, 4/2007, 26-31.

Ειδικότερα, η δυνατότητα επιλεκτικής χειραγώγησης της φυσικής συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα, που παρέχεται με το ρόλο του άτυπου διαμεσολαβητή μεταξύ κοινωνίας και δημόσιας σφαίρας τον οποίο έχουν αναλάβει τα Μ.Μ.Ε., υποκαθιστά αυτή τη συμμετοχή και διευρύνει το χάσμα μεταξύ δημόσιας σφαίρας και κοινωνίας. Η ολοένα μεγαλύτερη συρρίκνωση της αντιπροσωπευτικότητας της πρώτης και η αυξανόμενη απόκλισή της από την αυθεντική βούληση, της δεύτερης, ενισχύει την κοινωνική αποξένωση και την αλλοτρίωση (ετερονομία) και οδηγεί στην αποδυνάμωση της φυσικής συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα. Η σταδιακή εξασθένηση του συναινετικού ιστού, ο οποίος συνδέει τη δημόσια σφαίρα και την κοινωνία, προοιωνίζεται τη γέννηση ισχυρών πιέσεων που θα απειλήσουν την κοινωνική συνοχή και θα απαιτήσουν μεγαλύτερη συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας για τον έλεγχό τους. Οι πιέσεις αυτές δρουν αποσταθεροποιητικά στα θεμέλια της αντιπροσωπευτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας και θέτουν σε κρίση την πολιτική εκπροσώπηση των κοινωνιών.

7. Συμπεράσματα. Η γνώση, αν και έχει τις κύριες ιδιότητες ενός δημοσίου αγαθού διαφέρει από άλλα αγαθά. Οι τρόποι παραγωγής και κατανομής της διαφέρουν ουσιαστικά από τους αντίστοιχους των βιομηχανικών αγαθών⁶³. Έτσι, η δημόσια πολιτική για την προστασία της δεν μπορεί να καθορίζεται από τα ίδια κριτήρια με τα οποία διαμορφώθηκε η προστασία της φυσικής ιδιοκτησίας στη βιομηχανική οικονομία.

Η δημιουργία γνώσης υπόκειται σε αύξουσες αποδόσεις κλίμακας. Εντούτοις, η χρηματοδότηση για την παραγωγή εμπορικά αξιοποιήσιμης γνώσης υπόκειται μακροπρόθεσμα σε φθίνουσες μάλλον παρά αύξουσες αποδόσεις κλίμακας⁶⁴. Ενώ η ανθρώπινη ευφυΐα και εφευρετικότητα είναι πράγματι απεριόριστη και δεν γνωρίζει όρια στην ανακάλυψη νέας γνώσης, εντούτοις, η απεριόριστη μετατροπή της σε τεχνολογική γνώση εμπορικά αξιοποιήσιμη έχει χρηματοδοτικούς περιορισμούς. Ειδικότερα, η επιταχυνόμενη τεχνολογική πρόοδος είναι δύσκολο να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα στη συνολική οικονομία, γιατί η συνολική χρηματοδότηση της Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α) δεν μπορεί να αυξηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα με ρυθμούς μεγαλύτερους από αυτούς της

63. *J. Stiglitz*, 1999, ό.π., 25.

64. *T. Fiddaman*, Dynamics of climate policy, *System Dynamics Review*, 23 (1), 21–34, 2007.

ίδιαις της οικονομίας (αύξησης του ΑΕΠ)⁶⁵. Επομένως, η δυνατότητα να επιταχύνεται διαρκώς η τεχνολογική πρόοδος, καθώς και η προσ απαιτούμενη προϋπόθεσή της, να αυξάνεται απεριόριστα η ένταση κεφαλαίου της παραγωγικής διαδικασίας, είναι αμφισβητήσιμη.

Κατά συνέπεια, ο κεντρικός ρόλος που διαδραματίζει η παραγωγή και η διάχυση της γνώσης στο νέο μοντέλο ανάπτυξης καθιστά τη διαχείριση της προστασίας των δικαιωμάτων της ιδιοκτησίας της κρίσιμο παράγοντα για τη βιωσιμότητα του βιοτικού επιπέδου.

Η υπαγωγή της γνώσης, αποκλειστικά, στους κανόνες της αγοράς στις συνθήκες της αυτορρύθμισής της που χαρακτηρίζουν την παγκόσμια οικονομία της γνώσης, δεν μπορεί να εγγυηθεί την οικονομική αποτελεσματικότητα, γιατί δεν επιτρέπει τον έλεγχο των σημαντικών εξωτερικοτήτων (externalities) που συνεπάγεται για την οικονομική διαδικασία⁶⁶. Οι εξωτερικότητες αυτές δημιουργούν πιέσεις στην οικονομική μεγέθυνση και απειλούν την ανάπτυξη.

Η βιωσιμότητα της ανάπτυξης προϋποθέτει τον έλεγχο του βαθμού ενδυνάμωσης του καθεστώτος της προστασίας της, καθώς και του ρυθμού της επέκτασής της σε νέα πεδία που ήταν προηγουμένως δημοσίου ενδιαφέροντος με την ανάδειξη της έκτασης του δημοσίου συμφέροντος και του ύψους της δημόσιας ευθύνης.

Στη διάσταση των κοινωνικών πιέσεων, που εισάγονται στην πορεία της ανάπτυξης, λόγω των επιπτώσεων της ενδυνάμωσης και της διαρκούς επέκτασης της προστασίας τους στη δημόσια σφαίρα, η ανάπτυξη των νέων μέσων επικοινωνίας συνιστά ενδεχόμενα την επιβεβλημένη ανταπόκριση για τον έλεγχο αυτής της απειλής. Τα Νέα Μέσα επιτρέπουν όλο και περισσότερο την εμβριθή και διαδραστική πληροφόρηση και επικοινωνία του πολίτη για τα δημόσια θέματα και ευνοούν την αυτεξούσια συμμετοχή του στη δημόσια σφαίρα, χωρίς αντιπροσώπους της βούλησής του και διαμεσολαβητές της επικοινωνίας και μάλιστα, σε παγκόσμια κλίμακα. Τα μέσα αυτά, όντας διαδραστικά, επιτρέπουν την υλική οργάνωση της αποδιαμεσολάβησης στη σχέση κοινωνίας και δημόσιας σφαίρας. Εφόσον διατηρηθεί ο ανοικτός χαρακτήρας τους και περιφρουρηθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, έναντι των ιδιωτικοοικονομικών

65. Χ. Τοπαλίδης, 2012, ό.π.

66. J. Stiglitz, 1999, ό.π., 26.

συμφερόντων, που αναδύονται στον κυβερνοχώρο, τα Νέα Μέσα μπορούν να οδηγήσουν σταδιακά στην εγκαθίδρυση μιας περισσότερο αντιπροσωπευτικής δημόσιας σφαίρας, γιατί μπορούν να στηρίξουν τη συμμετοχή του πολιτικού σώματος στις αποφάσεις, αλλά και την πολιτική δράση που αποσκοπεί στην εδραίωση αυτής της συμμετοχής⁶⁷.

67. *Χ. Τοπαλίδης*, 2012, ό.π.